

М.М. Косьмій

Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Україна

ВПЛИВ НЕМАТЕРІАЛЬНОГО ЧИННИКА НА ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ)

У статті визначаються основні нематеріальні чинники, які властиві процесу трансформації просторової структури населених пунктів. На прикладі вибраних об'єктів Карпатського регіону, продемонстровано і визначено засадничі підходи до трансформації існуючих просторових систем, їх потенціалу та перспективи. Обґрунтовано, що в окремих населених пунктах (селах), за наявності високої нематеріальної складової, існує вищий потенціал розвитку території і відповідно можливості для трансформації їх архітектурного простору. Ключовими нематеріальними чинниками їх розвитку є естетичний та релігійно-духовний фактори, які в свою чергу сприяють розвитку матеріального і є системоутворюючим у визначенні перспектив розвитку просторових структур.

Ключові слова: нематеріальні чинники, просторова структура, трансформаційний потенціал, населені пункти, Карпатський регіон.

Постановка проблеми

В умовах адміністративно-територіальної реформи України, сформувався масив територій і населених пунктів, які є потенційними джерелами розширення міських територій. Детальне дослідження цих населених пунктів демонструє, що ключовими факторами їх включення в межі об'єднаних територіальних громад, чи формування подібних адміністративних утворень довкола них, є нематеріальні чинники. Така ситуація вкотре доводить, що в сучасних умовах, нематеріальне важливіше за матеріальне. У ХХІ ст., в умовах акцентування уваги на екологічних стандартах, розвиток міст за рахунок територій багатих на ресурси, є непопулярним.

З огляду на вищенаведене, актуальною є необхідність вивчення не тільки змісту нематеріального, а й ступеню його впливу на процес трансформації просторової структури міст та територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Методологічною основою нашого дослідження стали праці українських та іноземних вчених, зокрема Л.Бачинської, М.Вудса, П.Кука, К.Лінча, Ю.Моїсеєва, Г.Осиченко, А.Плешкановської, І.Стецька, В.Тімохіна та ін. Характерно, що питання впливу нематеріального на просторову структуру залишається малодослідженим. Окремі праці розкривають виключно засадничі підходи до змісту і суті окремих чинників, однак видається за доцільне сформулювати комплексний підхід, методологічну і

теоретичну основу врахування нематеріального в процесі архітектурної діяльності та розвитку території.

Формулювання мети статті

Метою статті є визначення ступеня і перспектив впливу нематеріальних чинників на трансформаційний потенціал просторових структур вибраних населених пунктів Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу

Розкриваючи практичний аспект дослідження, слід звернути увагу на теоретичні засади, зокрема, що таке нематеріальне та як реалізується трансформаційний потенціал просторової структури населеного пункту.

Закономірно, що розвиток міста і його просторової структури відбувається під впливом чинників, які прийнято систематизувати на матеріальні та нематеріальні. Ці групи існують паралельно, а їх вплив рівносильний. Загальноприйнятою є думка, що матеріальні фактори розвитку міст чи урбанізованих систем – це сукупність об'єктивних потреб і принципів організації містобудівної структури, що враховують природньо-географічні, економіко-господарські та соціально-демографічні умови, формують інфраструктуру і регулюються чіткими містобудівними умовами та обмеженнями. Наявність цих факторів сприяє перетворенню території компактного поселення людей в місто, формує його цілісну структуру та забезпечує

функціонування.

Стосовно нематеріальних чинників, то вони являють собою сукупність норм, принципів і правил організації простору, які формувалися історично у відповідності до потреб людини, суспільства, і орієнтуються на задоволення нематеріальних потреб. Їх вплив на просторову структуру реалізується у вигляді законодавчо-нормативних вимог, політико-адміністративних відносин і відносин власності, а також ментально-етичного, історико-культурного, релігійно-духовного та естетичного чинників. При цьому, якщо матеріальне досліджене як на теоретичному, так і на практичному рівні, то вплив нематеріального вимагає посиленої уваги з боку теоретиків та практиків архітектурної та містобудівної діяльності.

Стосовно поняття «трансформації» то воно універсальне і традиційне для архітектурної науки. Так, К.Лінч формує концепцію «образу міста» [2, с. 129], звернув увагу, що «образ», це те, як людина сприймає місто і його простір у своїй уяві. «Образ міста» є поєднанням інфраструктури, культури, влади, дозвілля та ін., що існують в межах міського простору, і які під впливом людського сприйняття набувають специфічних ознак і властивостей. При цьому, людина трансформує оточуючий її простір до власних потреб, змінюючи цим самим і «образ міста», його просторову структуру. Впливаючи на трансформацію просторової структури міста людина зрідка послуговується матеріальними потребами, організація яких чітко регульована, вона звертає увагу на нематеріальну складову – духовність, естетику, відносини власності, певні історичну, культурні, ментальні і духовні відносини, що існують в суспільстві та властиві для неї особисто. Відповідно, ключовою складовою в процесі такої трансформації є система цінностей, які починають домінувати в містобудуванні і визначати стратегії містобудівного розвитку. Головною цінністю містобудівної культури творення завжди була можливість самореалізації [3, с. 129]. Кожне місто чи урбанізована система має певну цінність чи навіть ідеологічну місію, яка може зберігатися і в умовах трансформації самої містобудівної системи.

Власне поняття «трансформація» передбачає зміну, яка має чітку мету і завдання. Тобто це виключно позитивна зміна спрямована на вдосконалення існуючого простору. У випадку міського простору, його трансформація під впливом нематеріального відбувається постійно та не завжди сприймається жителями, як власне зміна. Оскільки нематеріальне володіє семантичним змістом, трансформація простору міста є закономірною, але на нашу думку, облік і надання нематеріальному кількісних виразів, дозволить сформувати якісну модель розвитку урбосистеми під впливом

нематеріального. Сучасні українські дослідники вказують на неузгодженість і непорядкованість типів трансформації, адже існують одночасно поняття модернізація, модифікація, реновація, оптимізація та ін. [6, с. 203]. Підходи до змісту поняття «трансформації», які застосовують у своїх дослідженнях такі українські вчені, як Г.Осиченко [4], А.Плешкановська [5], В.Тімохін [7] демонструють відмінність у поглядах істориків та теоретиків архітектури, а також практиків. Цікавим є дослідження Л.Бачинської про ідеологічну трансформацію образу архітектурного об'єкта [1, с. 43-44]. Аргументом дослідниці в цьому плані виступає теза, що людина є споживачем архітектурної форми і міського простору, а ідеологія, яка за своїм характером є нематеріальною виступає звужуючою ланкою між пересічними людьми-споживачами та професіоналами-архітекторами, які виступають творцями простору [1, с. 44]. На нашу думку, «трансформація» – це процес якісної зміни простору міста, який є наслідком поєднання матеріальних і нематеріальних факторів, а за наявності чіткої моделі розвитку, його можна спрямовувати в бік досягнення гармонії.

Чітка і спрямована трансформація простору, в архітектурній науці класифікується, як гармонізація, що вкотре доводить, що вплив нематеріального на просторову структуру веде до трансформації останньої в бік гармонійного простору. Гармонія передбачає поєднання різнорідних чи навіть протилежних елементів у єдину систему. Відповідно, пошук гармонії в процесі організації просторової структури урбосистем є закономірним в умовах поєднання матеріального і нематеріального.

Детальне дослідження впливу нематеріального на просторову організацію архітектурно-містобудівних об'єктів здійснено на прикладі: сільських територій регіону, в яких наявні духовно-паломницькі центри та історико-культурні осередки. Для аргументації представлених висновків було здійснено архітектурно-урбаністичну інвентаризацію об'єктів; проведено структурні обстеження на предмет виявлення аналізованих взаємовпливів; опитування мешканців та відвідувачів; виявлено проектні матеріали та ін.

Аналіз наявної теоретичної бази, дає підстави стверджувати, що Україна, в плані трансформації просторової структури населених пунктів повторює шлях Західної Європи, де ці процеси відбулися після Другої світової війни [9, 10], Східної Європи, де трансформація сільських територій розпочалася на межі 1980-1990-х рр., коли вони позбулися радянського впливу [11]. З початком ХХІ ст. подібні трансформаційні процеси почалися і в Україні. Однак, якщо в Європі, зміни відбувалися під впливом структурної перебудови села, розвитку

його ресурсного потенціалу, то подібні трансформаційні процеси в Україні реалізовувалися тільки шляхом включення сіл у межі міських територій.

Досліджуючи просторові системи Карпатського регіону, вважаємо за доцільне виокремити населені пункти, які мають високі перспективи розвитку на основі саме нематеріальних факторів, а саме в Івано-Франківщині: Манява (Богородчанський район), Крилос (Галицький район), Гошів (Долинський район), Погоня (Тисменецький район); Львівщині: Крехів і Монастирок (Жовківський район), Урич (Сколівський район), Страдч (Яворівський район); Закарпатті: Джублик (Іршавський район); Чернівеччині: Хрещатик (Заставнівський район). Однозначно, що подібних населених пунктів є більше, але вибрані об'єкти демонструють найвищий потенціал розвитку території, активну трансформацію їх архітектурного простору, і на відміну від інших населених пунктів досліджуваного регіону і загалом України, мають позитивну тенденцію приросту населення. Останній показник, є ключовим аргументом, на користь того, що нематеріальне не тільки впливає на розвиток території, воно формує умови для життєдіяльності людини і реалізації її матеріальних потреб.

Ключовим елементом визначення рівня готовності вибраних об'єктів до трансформації їх просторових структур, є наближеність до міст. Власне фактор територіальної наближеності є ключовим з огляду на те, що він дозволяє об'єднати матеріальне та нематеріальне. Окрім того, в процесі організації і планування просторової структури міст, формуються межі зони для територіального розширення міста.

Згідно здійсненої систематизації та визначення ступеня впливу окремих матеріальних чинників (інфраструктурних), найвищі шанси на трансформацію власної просторової структури чи включення в межі існуючої міської має Погоня, Страдч, Гошів та Хрещатик. Основною перевагою Погоні є абсолютна близькість до районного і обласного центру, які в перспективі можуть сформувати цілісну урбанізовану систему. Окрім того, в Погоні є високий потенціал до розвитку власної інфраструктури, системи господарських, житлових та рекреаційних об'єктів, а також вигідне розташування поблизу доріг всеукраїнського значення: Івано-Франківськ – Чернівці та Івано-Франківськ – Тернопіль, що сприяє збільшенню кількості туристів (прочан). Натомість, ключовою перевагою Страдча є його близькість до Львова та

плани включення в межі перспективного розвитку міста. Близькість до м.Долина, а також наявність готової внутрішньої інфраструктури і високий соціально-демографічний потенціал, надають перспективного розвитку Гошеві.

Високі показники готовності до трансформації просторової структури є у Джублику, Крехові, Крилосі та Уневі (понад 60%). Існуючі в цих поселеннях християнські центри, що мають тривалу історію, їх архітектурні комплекси належать до культурних пам'яток, а щорічна кількість туристів, які їх відвідують свідчать про високий ментально-етичний зміст. Недоліком згаданих об'єктів є як їх віддаленість від міст, чи низький економічний потенціал ОТГ, до яких вони належать.

Відносний рівень готовності до трансформації просторової структури демонструють Урич і Монастирок. Їх потенціал коливається у межах 50%. Причин цього кілька. По-перше, наявна інфраструктура в задовільному стані, а про плани до її вдосконалення нічого не відомо. По-друге, об'єкти віддалені від міських центрів. По-третє, духовні центри, що діють на території цих об'єктів проводять мляву інформаційну діяльність і не популяризують себе, як духовні і туристичні центри. По-четверте, окремі з цих об'єктів абсолютно не використовують існуючі естетичний та історико-культурний чинники, зокрема Урич, де знаходиться середньовічна місто-фортеця Тустань, яка впродовж останніх років демонструє високу популярність серед туристів.

Найменший ступінь готовності до трансформації просторової структури є у Маняві. Найбільшою перешкодою є територіальна віддаленість від міст, та низький соціально-демографічний та економічний розвиток ОТГ.

Власне виділені вище об'єкти Карпатського регіону, є яскравим прикладом того, як нематеріальне впливає на їх просторовий розвиток (навіть за умови низького рівня законодавчо-нормативного та політико-адміністративного чинників), але вони і демонструють те, що без наявних матеріальних факторів розвитку просторових структур, вони не можуть перерости у повноцінні архітектурні об'єкти, з чітким функціональним призначенням, перспективою росту чи можливостей інтеграції в інші просторові системи. У таблиці 1. представлено, як впливають нематеріальні чинники на просторову структуру вибраних нами об'єктів. Ступінь впливу пропонуємо визначати за 10 бальною шкалою, де 1 – вплив відсутній, а 10 – вплив визначальний.

Таблиця 1

Вплив нематеріальних чинників на готовність вибраних об'єктів до трансформації їх просторової структури

Нематеріальні чинники Назва об'єкта	Законодавчо-нормативні вимоги	Політико-адміністративний чинник	Ментально-етичний чинник	Відносини власності	Історико-культурний чинник	Релігійно-духовний чинник	Естетичний чинник	Індекс готовності (трансформаційний потенціал)	
Гошів	5	6	10	8	10	10	10	8,4	84%
Джублик	5	5	10	8	9	10	8	7,8	78%
Унів	5	5	10	8	10	10	7	7,8	78%
Крехів	5	5	10	8	10	10	10	8,2	82%
Крилос	5	6	10	8	10	10	10	8,4	84%
Манява	4	4	10	8	9	10	9	6,4	64%
Монастирок (Заглина)	5	5	9	8	9	10	8	7,7	77%
Погоня	5	6	9	8	8	10	8	7,7	77%
Страдч	4	6	9	8	10	10	9	8	80%
Урич	4	4	8	6	10	10	10	7,4	74%
Хрещатик	5	2	8	8	8	10	10	7,2	72%

Якщо визначати ступінь впливу нематеріального на кожен із вибраних нами об'єктів, то слід наголосити, що визначальним є релігійно-духовний чинник, оскільки кожна із представлених територій, у більшій чи меншій мірі асоціюється з «духовним центром». Відповідно центром просторової структури кожного із цих об'єктів, є церква, монастир чи «святе джерело». Сакралізація подібних об'єктів властива українцям історично, вона є елементом ментальності жителів Карпатського регіону. Такий симбіоз має виключно позитивні наслідки.

Єдині перешкоди, що існують в процесі трансформації просторової структури вказаних об'єктів є політико-адміністративні, законодавчо-нормативні чинники та відсутність належної інфраструктури. Відсутність чітких правових норм і політичної волі унеможливує розвиток цих територій, переводить їх на периферію туристичних маршрутів, хоча усі з цих об'єктів входять до переліку місць відпочинку, які впродовж доби можна відвідати зі Львова чи Івано-Франківська.

Наведені вище об'єкти засвідчують тісний взаємозв'язок матеріального і нематеріального і одночасно демонструють відмінність між окремими групами нематеріального. З точки зору ціннісної

складової нормативно-правовий чинник та законодавчо-нормативні вимоги, у випадку їх відсутності або недосконалості, є вагомою перешкодою в процесі розвитку просторової структури. Відповідно, вони є найважливішими, як серед нематеріальних, так і серед матеріальних факторів розвитку просторової структури міст чи обраних територій.

Висновки

Таким чином, нематеріальне є визначальним фактором організації комфортного простору для людини. Нематеріальні складові, такі, як духовні осередки (символи, каплиці) можуть бути елементом ландшафтного дизайну і гармонійно доповнювати естетичні умови. У сільській місцевості, з моменту створення ОТГ, сформувалися об'єктивні умови для реновації існуючих просторових зон і формування відкритого громадського, культурного чи освітнього простору, який буде не тільки елементом брендування, а й джерелом залучення інвестицій.

Досліджувані нами одинадцять сільських територій регіону, демонструють, що у селах, за наявності високої нематеріальної складової, існує вищий потенціал розвитку території і відповідно

можливості для трансформації їх архітектурного простору. Окрім фактору близькості до міст, у аналізованих об'єктах високі показники естетичної та релігійно-духовної складових нематеріальних факторів, сприяють розвитку матеріального, є системоутворюючим у визначенні перспектив розвитку сільських поселень та місцевості.

Література

1. Бачинська Л. Г. Ідеологічна трансформація образу архітектурного об'єкта як відображення динаміки суспільно-політичних умов. *International Scientific and Practical Conference World science*, 2017. №1. Р. 43-52.
2. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве: Пер. с англ. М. Стройиздат, 1986. 264 с.
3. Моисеев Ю.М. Пороги неопределенности в системе градостроительного планирования. Диссертация на соискание ученой степени доктора архитектуры. 05.23.22 Градостроительство, планировка сельских населенных пунктов. М., 2017. 345 с. URL: https://marhi.ru/science/author/moiseev/moiseev_v1_21_09_2017.pdf.
4. Осиченко Г. О. Реконструкція історичного середовища міста. *Містобудування та територіальне планування*. 2009. Вип. 35. С. 343-354.
5. Плешкановська А.М. Методологія комплексної реконструкції міста. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра техн. наук : 05.23.20. Київ, 2013. 40 с.
6. Стецюк І. І. Типи та види гармонійної трансформації міського середовища. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2015. Вип. 41. С. 203-208.
7. Тімохін В. Проблеми і принципи реконструкції сучасного міського середовища. *Досвід та перспективи розвитку міст України*. 2014. Вип. 26. С. 15-25. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dprmu_2014_26_4.
8. Bański J., Wośowska M. Architectural Transformations of Residential Buildings in Rural Areas of the Lublin Region. *Architectoni.ca* 2012, 2, 174-186. DOI: 10.5618/arch.2012.v1.n2.8.
9. Cloke, P., Goodwin, M., Rural change: structural coherence or unstructured incoherence? *Terra*, 1993, №105. Рю 166–174.
10. Ilbery B., Bowler I., From agricultural productivism to post-productivism [w:] B. Ilbery (red.) *The geography of rural change*, Longman, 1998, P. 57-84.
11. Woods M., Rural Geography. Processes Responses and Experiences in Rural Restructuring, 2005, Sage, London.

References

1. Bachynska L. H. Ideolohichna transformatsiia obraza arkhitekturnoho obiekta yak vidobrazhennia dynamiky suspilno-politychnykh umov. *International Scientific and Practical Conference World science*, 2017. №1. R. 43-52.
2. Lynch K. Sovershennaya forma v gradostroitelstve: Per. s angl. M. Stroyizdat, 1986. 264 s.
3. Moiseev Yu.M. Porogi neopredelennosti v sisteme gradostroitel'nogo planirovaniya. Dissertatsiya na soiskanie uchenoy stepeni doktora arhitekturyi. 05.23.22 Gradostroitelstvo, planirovka selskih naselennyih punktov. M., 2017. 345 s. URL: https://marhi.ru/science/author/moiseev/moiseev_v1_21_09_2017.pdf.
4. Osychenko H. O. Rekonstruktsiia istorychnoho sere dovyscha mista. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*. 2009. Vyp. 35. S. 343-354.
5. Pleshkanovska A.M. Metodolohiia kompleksnoi rekonstruktsii mista. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra tekhn. nauk : 05.23.20. Kyiv, 2013. 40 s.
6. Stetsiuk I. I. Typy ta vydy harmoniinoi transformatsii miskoho sere dovyscha. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*. 2015. Vyp. 41. S. 203-208.
7. Timokhin V. Problemy i pryntsyipy rekonstruktsii suchasnoho miskoho sere dovyscha. *Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrainy*. 2014. Vyp. 26. S. 15-25. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dprmu_2014_26_4.
8. Bański J., Wośowska M. Architectural Transformations of Residential Buildings in Rural Areas of the Lublin Region. *Architectoni.ca* 2012, 2, 174-186. DOI: 10.5618/arch.2012.v1.n2.8.
9. Cloke, P., Goodwin, M., Rural change: structural coherence or unstructured incoherence? *Terra*, 1993, №105. Рю 166–174.
10. Ilbery B., Bowler I., From agricultural productivism to post-productivism [w:] B. Ilbery (red.) *The geography of rural change*, Longman, 1998, P. 57-84.
11. Woods M., Rural Geography. Processes Responses and Experiences in Rural Restructuring, 2005, Sage, London.

Рецензент: д-р архітектури, проф. В. Ю. Дурманов, ПВНЗ Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, Україна

Автор: КОСЬМІЙ Михайло Михайлович
кандидат юридичних наук, декан факультету
архітектури, будівництва та дизайну
ПВНЗ Університет Короля Данила
E-mail - kosmiy.lud@gmail.com
ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4823-5573>

METHODOLOGICAL ASPECTS OF INFLUENCE OF INTANGIBLE FACTORS ON THE SPATIAL STRUCTURE OF THE CITY

M. Kosmii

King Danylo University, Ukraine

The article identifies the main intangible factors that are inherent in the process of transformation of the spatial structure of settlements. On the example of selected objects of the Carpathian region, the basic approaches to the transformation of existing spatial systems, their potential and prospects are demonstrated and defined. Intangible factors are defined as a set of norms, principles and rules of organization of space, which were formed

historically in accordance with the needs of man, society, and focus on meeting intangible needs. Their influence on the spatial structure is realized in the form of legislative and regulatory requirements, political-administrative relations and property relations, as well as mental-ethical, historical-cultural, religious-spiritual and aesthetic factors. In this case, if the material is studied both at the theoretical and practical level, the impact of the intangible requires increased attention from theorists and practitioners of architectural and urban planning. Instead, transformation is a process of qualitative change in the space of the city, which is the result of a combination of tangible and intangible factors, and if there is a clear model of development, it can be directed towards achieving harmony.

A detailed study of the impact of intangibles on the spatial organization of architectural and urban planning objects was carried out on the example of rural areas of the region, where there are spiritual and pilgrimage centers and historical and cultural centers. To substantiate the presented conclusions, an architectural and urban inventory of objects was carried out; structural surveys were conducted to identify the analyzed interactions; surveys of residents and visitors; project materials, etc. were found.

It is substantiated that in some settlements (villages), in the presence of a high intangible component, there is a higher potential for development of the territory and, accordingly, opportunities for the transformation of their architectural space. Proximity to cities is a determining element in determining the level of readiness of selected objects for the transformation of their spatial structures. The key intangible factors of their development are aesthetic and religious-spiritual factors, which in turn contribute to the development of the material and are system-forming in determining the prospects for the development of spatial structures.

The only obstacles that exist in the process of transformation of the spatial structure of these objects are political-administrative, legislative and regulatory factors and the lack of proper infrastructure. The lack of clear legal norms and political will makes it impossible to develop these territories, transfers them to the periphery of tourist routes.

It is established that the intangible is a determining factor in the organization of a comfortable space for a person. Intangible components, such as spiritual centers (symbols, chapels) can be an element of landscape design and harmoniously complement aesthetic conditions. In rural areas, since the establishment of OTG, objective conditions have been created for the renovation of existing spatial zones and the formation of open public, cultural or educational space, which will be not only an element of branding, but also a source of investment.

Keywords: intangible factors, spatial structure, transformation potential, settlements, Carpathian region.